

ВІКТОР ЯНУКОВИЧ ПІД ЧАС ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ВІКТОРА ЮЩЕНКА (2004-2009 рр.)

В.І. Денисенко

Запорізький національний університет
vadva3174@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4317-2884>

Ключові слова: влада, опозиція, Віктор Янукович, Віктор Ющенко, Помаранчева революція

У статті розглядається політична діяльність Віктора Януковича під час подій Помаранчевої революції та за часів президентства Віктора Ющенка. В роботі демонструється процес становлення В. Януковича як голови проурядової коаліції, яку підтримував Президент Леонід Кучма. На основі матеріалів медіаресурсів (таких як, "Українська правда", "Уніан", "Радіо свобода", телеканалу "24", тощо) детально розповідається про недобросовісні засоби передвиборчої боротьби та агітації з боку команди Януковича. Акцентується увага на спробі розділити електорат українців на "західних" та "східних", на отруєнні Віктора Ющенка у вересні 2004 року. Стаття детально відтворює перебіг президентських виборів та кампанії публічних акцій на фоні невизнання другого туру виборів, які пізніше будуть названі "Помаранчевою революцією". Далі робота акцентує увагу на тому, як Віктор Янукович намагався повернути собі вагу на політичній арені України, граючи на ідеї зближення з Росією, а також на тому, що його команда робила, щоб в серпні 2006 року він вдруге зайняв посаду прем'єр-міністра України на фоні ослаблення позицій Ющенка. В статті також висвітлена роль Джона Манафорта-молодшого в поверненні політичного іміджу Януковича. Після повернення до важливої посади Янукович робить свої перші кроки самостійної політики, проводячи як зустрічі з лідерами інших держав, так і спроби проштовхування України до проросійського політичного курсу. Детально розглядається протистояння "Президент-Уряд-Парламент", результатом якого стає поступове та впевнене посилення впливу уряду на фоні послаблення ваги Президента.

VIKTOR YANUKOVYCH DURING THE ORANGE REVOLUTION AND VIKTOR YUSHCHENKO'S PRESIDENCY (2004-2009)

V. Denysenko

Zaporizhzhia National University

Key words: power, opposition, Viktor Yanukovich, Viktor Yushchenko, Orange revolution

The article focuses on the political ac-

tivity of Viktor Yanukovich during the Orange Revolution and presidency of Viktor Yushchenko. The paper highlights the rise of Yanukovich to become the head of pro-government coalition supported by The President, Leonid Kuchma. Through the media resources analysis (including "Ukrayinska Pravda", "UNIAN", "Radio Svoboda", TV Channel "24" and others) the author gives a detailed description of the Yanukovich's team exercise of fraudulent instruments during the election campaign. The research highlights the attempt to split the Ukrainian electorate into "western" and "eastern" and poisoning Viktor Yushchenko in 2004. The article presents a detailed account of the presidential election, public protests of non-recognition of the runoff results, that would later come to be known as the Orange Revolution. The author goes on to tell about Viktor Yanukovich's attempts to regain his influence on the political arena, his toying with the idea of getting closer to Russia, his team's efforts to facilitate Yanukovich's becoming the Ukrainian Prime Minister for the second term in August 2006, sustained by the weakening position of Yushchenko. The article analyses the role of John Manafort Junior in

Yanukovich's political image recovery. His return to the key post was followed by Yanukovich's taking first steps in independent policy-making, conducting meetings with international state leaders and efforts to promote pro-Russian course of Ukrainian development. The paper pays close attention to the confrontation of the President – Government – Parliament, which resulted in steady and continuous strengthening the influence of the government amid the weakening weight of the President.

Неофіційно президентська кампанія стартувала у 2003 році із вибору наступника Леоніда Кучми і підготовки політичної «реформи». Своїм наступником на посаді Президента України Леонід Кучма бачив Януковича. Вірогідно, такий вибір Кучми був обумовлений його намаганням залишитися при владі та забезпечити собі гарантії безпеки та недоторканості. Щоб це реалізувати, команда Кучми намагалася провести так звану «політичну реформу», основним завданням якої, був перерозподіл влади на користь майбутнього прем'єр-міністра. Крісло нового прем'єр-міністра, з величезним обсягом повноважень і влади, повинно було відійти до Л. Кучми або до того на кого він вкаже, а сам Кучма залишиться таким собі регентом. Ця «реформа» вкладалася у вже апробований у Російській Федерації прийом – «операція приемник». Для реалізації цього задуму, Верховна Рада прийняла закон, згідно з яким у 2006 році вибори до парламенту повинні були пройти на пропорційній основі.

Паралельно з підклимною грою Адміністрації Президента, відбулися ротації у керівництві Партії регіонів, яка планувала прийняти участь у майбутніх виборах Президента виставивши свого кандидата. На V з'їзді Партії регіонів 19 квітня 2003 року головою партії обрали Віктора Януковича. Обрання головою партії дало можливість не лише формально поставити під контроль весь партійний апарат, але й вступити в переговори з іншими партіями з метою досягнення консенсусу відносно майбутніх президентських виборів (тим більше, що головним переговорником тут був не стільки Янукович, скільки Леонід Кучма). Такий консенсус доволі швидко був досягнутий. В серпні 2003 року Аграрна партія, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців, Партія «Регіони України», Соціал-демократична партія України (об'єднана) і партія «Трудова Україна», що сформували більшість у Верховній Раді і коаліційний Кабінет Міністрів, підписали міжпартійну політичну угоду. Це документ, серед іншого, передбачав, що від цих партій буде висунуто єдиного кандидата на вибори Президента Украї-

ни у 2004 році. Ця міжпартійна угода запрацювала 14 квітня 2004 року. В цей день, всі лідери вище перелічених партій, груп, фракцій та чинний Президент Кучма ухвалили рішення, що єдиним кандидатом у Президенти України буде діючий прем'єр-міністр В. Януковича¹.

Основним опонентом прем'єр-міністра В. Януковича на президентських виборах 2004 року став Віктор Ющенко. Його включення у передвиборчу гонку відбулося 4 липня 2004 року у Києві. В. Ющенко на Співочому полі оголосив, що висуває свою кандидатуру на пост Президента України².

Таким чином, обидва кандидати представляли два протилежні табори: провладні сили – Янукович та опозиційні сили – Ющенко.

Передвиборча кампанія проходила із застосуванням недоброчесних засобів агітації. Найбільші медіа-холдинги України зайняли провладну позицію, майже не допускаючи на етери спікерів, які представляли В. Ющенка. Для дискредитації Ющенка були виставлені «технічні кандидати», які це робили у своїй політичній рекламі та виступах на політичних ток-шоу. Одним із яскравих прикладів такої поведінки є розкручування історії щодо американського походження дружини Ющенка³. Але ключовим посилом партії Регіонів стали борди по всій країні з поділом українців на три сорти: перший сорт – Західна Україна, другий сорт – центр і Закарпаття та третій сорт – Південний Схід. Автором цієї ідеї, за твердженням журналіста Сергія Лещенка був російський політехнолог Володимир Грановський (пізніше змінив прізвище на Грановскі)⁴.

¹ Влада висунула єдиним кандидатом на президентські вибори Віктора Януковича. [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/914859.html>.

² Ющенко піде в президенти зі Співочого поля [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/30/3000844/>.

³ Перебіг року президентських виборів. Далі буде... [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/5/3005972/>.

⁴ Автор ідеї про поділ України та затятий єврокритик

В цілому ж, вся виборча кампанія Януковича була побудована на роздмухуванні міфічного протистояння Західної України та Східної України. Щоб зіграти на цих міжрегіональних суперечностях, у рекламних роликах та агітаційних матеріалах Януковича навмисно позиціювали як кандидата від Сходу та Півдня, а Ющенка – від Заходу. Це був продукт діяльності російських політтехнологів, яких залучив передвиборчий штаб Януковича. Де-факто, головним технологом виступив росіянин, радник глави адміністрації російського Президента Гліб Павловський⁵. Але ідея поділу України стала, з однієї сторони, головною причиною повної мобілізації проукраїнського електорату 2004 році і привела до поразки Януковича, а з іншої, на жаль, стала однією з міфологем, яка лягла в основу подій 2014 року із анексією Криму і війною на Донбасі.

Кульмінаційним моментом у протистоянні влади і опозиції стало отруєння В. Ющенка у вересні 2004 року (на жаль, досі ми не маємо відповіді на питання, що це було і хто в цьому винен). У вересні ж стався і курйозний момент з В. Януковичем: так званий теракт з яйцем: «в момент виходу кандидата з автобуса 17-річний студент-економіст Дмитро Романюк кинув у Януковича яйце, влучивши в груди. Віктор Федорович демонстративно впав, а охорона кинулася його рятувати і вивозити геть». Провладні ЗМІ намагалися подати цю історію, як напад націоналістів⁶. Але саме в той момент навіть прихильники Януковича почали сумніватися в мужності Януковича.

У першому турі виборів Президента України, які відбулися 31 жовтня 2004 року узяли участь 24 кандидати. За підсумками цього туру найбільше голосів виборщиків набрали В. Ющенко – 39,9% та В. Янукович – 39,26% голосів виборщиків⁷. Таким чином, другий тур виборів вийшли два

кандидати – В. Ющенко та В. Янукович. Між ними розгорнулася запекла боротьба, яка супроводжувалася масовими фальсифікаціями та підкупом виборців.

За підрахунками ЦВК у другому турі (21 листопада 2004 р.) перемогу одержав В. Янукович. За нього віддали свої голоси – 49,46 % виборців, а за В. Ющенка проголосувало – 46,61% виборців⁸. Оголошені ЦВК результати не корелювалися з проведеним Національним екзит-полом. За даними цього опитування перемогу здобув Ю. Ющенко з відривом від В. Януковича у 9% (2 млн. 746 тис) голосів виборців. Таким чином, різниця між даними ЦВК та результатами екзит-полу щодо набраних кандидатами голосів складає близько 12%, або більше 3.5 млн. голосів⁹.

Невизнання результатів другого туру президентських виборів спровокували соціально-політичну кризу, яка супроводжувалася кампанією публічних протестів проти фальсифікації виборів: мітингів, демонстрацій, пікетів, страйків, виступів у ЗМІ, звернень до урядів і громадськості іноземних країн, блокування будівель Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії України¹⁰. Всі ці події згодом отримали назву «Помаранчева революція». Ця назва закріпилася у ЗМІ після листопада 2004 року: «як стисла характеристика тих бурхливих подій, як символ соціальних очікувань та як візуальне сприйняття домінування, в першу чергу на майдані Незалежності, помаранчевої символіки прихильників В. Ющенка»¹¹.

Мітингарі не визнавали законність результатів ЦВК, говорили про фальсифікацію, вимагали переголосування. На ранок 22 листопада 2004 кількість мітингарів зростає, за приблизними оцінками

Грановські мешкає у Лондоні, – Лещенко // https://zik.ua/news/2014/05/13/avtor_idei_pro_podil_ukrainy_ta_zatyaty_ievrokrytyk_meshkaie_u_londoni_leshchenko_487649

⁵ Російські політологи зі штабу Януковича не виключають перемоги Ющенка на виборах // <https://www.radiosvoboda.org/a/922831.html>

⁶ Кравчук О. Політична реклама в Україні: президентські вибори-2004 – три сорти українців, розкол та "нашизм" [Електронний ресурс] / Олександра Кравчук // Телеканал новин «24». – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://news.24tv.ua/politichna_reklama_v_ukrayini_prezidentski_vibori_2004_tri_sorti_ukrayintsiv_rozkol_ta_nashizm_n1029351.

⁷ Підсумки голосування по регіонах України. Порівняння [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Центральної виборчої комісії – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp3332e3e.html>.

⁸ Підсумки голосування по регіонах України. Порівняння [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Центральної виборчої комісії – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp3332e3e.html>.

⁹ Остаточні результати Національного екзит-полу 2004 у другому турі виборів Президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування) [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-drugomu-turi-viboriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.

¹⁰ Кульчицький С.В. ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 2004 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revolyuciya_2004 (останній перегляд: 07.11.2020)

¹¹ Мацієвський Ю. „Помаранчева революція” крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень / Ю. Мацієвський // Політ. менеджмент – 2005. – № 6. – С. 7–22.

їх було вже близько 100 тис. На наступний день на Хрещатику почало виростати ціле наметове містечко (близько 400 наметів). Для організації протестів та боротьби за не визнання результатів другого туру президентських виборів, 25 листопада 2004 року був створений Комітет національного порятунку, а згодом представник В. Ющенко Микола Катеринчук подав до Верховного Суду України позов відносно рішення ЦВК. Верховний Суд України заборонив ЦВК офіційну публікацію виборів та унеможливив прийняття присяги новим Президентом до моменту винесення ним рішення за позовом Катеринчука.

Паралельно в Україні почала працювати міжнародна місія по врегулюванню ситуації. Головними міжнародними посередниками у переговорах були Президенти Литви та Польщі Валдас Адамкус та Олександр Квасневський, верховний представник Європейського Союзу з спільної зовнішньої політики і політики безпеки Солана і спікер Державної думи Росії Борис Гризлов¹². Варто зазначити, що росіяни практично не відігравали якоїсь суттєвої ролі в тих процесах і упустили ініціативу європейцям. Леонід Кучма, очевидно, отримавши гарантії безпеки, погодився на проведення третього туру виборів. Але найгірше те, що Україна, по суті перетворилася із суб'єкта в об'єкт політики, запустивши в свій внутрішній світ іноземних посередників. І, як показали подальші події, на жаль, держава протягом всіх наступних років не змогла вийти з-під цієї зовнішньої опіки і досі в усіх критичних моментах апелює не стільки до власних еліт, скільки до іноземних політиків чи інституцій.

26 листопада 2004 року протестуючі заблокували адміністративні будівлі: Кабінет Міністрів України, Адміністрацію Президента України та Верховну Раду України. В цей же день у Маріїнському палаці відбувся круглий стіл, який був зорганізований за ініціативою Президента Польщі Олександра Квасневського. В цьому засіданні прийняли участь: В. Янукович, В. Ющенко та Л. Кучма. Під тиском керівників ЄС Президент РФ В. Путін погодився взяти участь у «круглому столі» і доручив це голові Державної думи РФ Б. Гризлову. «Круглий стіл» не прийняв жодних рішень¹³. Але саме цей він «зламав ситуацію». Су-

дячи з усього, росіяни дали мовчазне добро на проведення третього туру.

Очевидно, саме тому, вже на наступний день, 27 листопада ВРУ 323 голосами не визнала результати другого туру виборів та 270 голосами висловила недовіру членам ЦВК, а вже 1 грудня парламентарі змушені були відправити у відставку весь склад уряду Януковича.

3 грудня 2004 року Верховний суд України прийняв рішення «Визнати недійсними результати повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України»¹⁴. Було прийняте рішення провести третій тур виборів.

Через три дні після оголошення рішення Верховного Суду, у Маріїнському палаці розпочався третій раунд переговорів між зацікавленими сторонами. Підсумком цих перемовин було погоджено: зміни до виборчого закону; змінити склад ЦВК, а також було досягнуто компромісу відносно послаблення президентської влади і посилення парламенту та уряду. Вже 8 грудня 2004 Верховна Рада України проголосувала за всі ці домовленості. Верховна Рада України своїм голосуванням перетворювала Україну на парламентсько-президентську республіку.

26 грудня 2004 року відбувся третій тур президентських виборів. За результатами цього туру перемогу одержав В. Ющенко, за нього віддали свої голоси 51,99% виборців¹⁵. Перемога В. Ющенко завершила суспільно-політичну кризу.

Після невдачі на президентських виборах 2004 року виникла необхідність проведення «ребрендингу» Януковича і «очищення» його іміджу в очах світового співтовариства та українців. На роль лобіста інтересів Януковича і очолюваної ним Партії регіонів було запрошено відомого американського лобіста Пола Джона Манафорта-молодшого (англ. Paul John Manafort)¹⁶. За

¹⁴ Щодо справи за скаргою на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента ... [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0090700-04#Text>.

¹⁵ Остаточні результати Національного екзит-полу 2004 у другому турі виборів Президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування) [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-drugomu-turi-vivoriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.

¹⁶ Paul Manafort's indictment in federal court in Alexandria [Електронний ресурс] // The Washington Post – Режим доступу до ресурсу: <https://apps.washingtonpost.com/g/>

¹² Квасневський пишається своїм внеском у «помаранчеву революцію» // <https://ua.korrespondent.net/ukraine/263444-kvasnevskij-pishaetsya-svoyim-vneskom-u-pomaranchevu-revoluciyu>

¹³ Кульчицький С.В. ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 2004 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revolyuciya_2004

деякими даними профінансував роботу цього лобіста в Україні олігарх Ринат Ахметов¹⁷. Утримання лобіста такого рівня вимагало великих коштів, перші 6 місяців консультацій обійшлися Партії регіонів у 63 тис 750 доларів¹⁸.

В одному із перших звітів, який Манафорт направив своєму наймачу, він писав, що «призначення Януковича кандидатом від попередньої адміністрації (Леоніда Кучми) отруїло його привабливість в тій же мірі, в якій діоксин отруював тіло Віктора Ющенка»¹⁹. На його думку, Януковича потрібно усунути з ролі очільника Партії регіонів. І справді, на той момент існувала думка про можливу зміну Януковича, який перший період після Помаранчевої революції, по суті, маже випав з політики. Причинами, чому донеччани не попросилися з Януковичем можна вважати наступні: перш за все, в цьому середовищі так і не з'явилося жодного політичного лідера, якого б можна було висунути на перші ролі. Всі ті, хто мав такі амбіції або викликали запитання з приводу того, що можуть вийти з-під контролю або ж їхні біографії викликали ще більше запитань ніж минуле Януковича. Друга причина полягала в потрачених на Януковича ресурсах, які шкода було ось так просто «викинути». І, нарешті, третя причина криється в самій кампанії 2004 року, яка базувалася на розколі країни на дві частини. Свої подальші політичні дії партія Регіонів будувала лише на модифікації цього протистояння і тому, за великим рахунком, Янукович підійшов для цементування своєї частини електорату. Зрештою, у Партії регіонів було надто мало часу для зміни лідера напередодні виборів до парламента та місцевих виборів, які відбулися в 2006 році. Вся ця сукупність факторів дозволила Януковичу повернутися в велику політику.

У 2006 році Манафорт представив свій план перемоги Партії регіонів на майбутніх парламентських виборах (ця ж стратегія була основою

documents/local/paul-manafort-indictment-in-federal-court-in-alexandria/3114/.

¹⁷ Манафорт Пол. Американский лоббист и политический консультант [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://rus.lb.ua/file/person/3909_manafort_pol.html.

¹⁸ Манафорт Пол. Американский лоббист и политический консультант [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://rus.lb.ua/file/person/3909_manafort_pol.html.

¹⁹ Miller C. On The Eve Of His Trial, A Deeper Look Into How Paul Manafort Elected Ukraine's President [Електронний ресурс] / C. Miller, M. Eckel // Radio Free Europe/Radio Liberty. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/on-eve-of-trial-a-deeper-glimpse-into-how-paul-manafort-elected-ukraine-s-president/29394601.html>.

для місцевих виборів). В основі стратегії, пропонувався зближення з Росією, яка вела на той час «газову війну» з Україною: «Головний акцент потрібно зробити на те, що нинішній уряд приймає неправильні рішення, які погано впливають не тільки на українську економіку, але безпосередньо на інтереси українського народу... Ця думка підкреслить той факт, що Янукович не допустив би таких колосальних помилок і що у нього є хороші відносини з Росією, необхідні для вирішення проблем, створених Ющенко і його командою»²⁰.

Однією із важливих ідей Манафорта по зміні образу Януковича, була ідея створити образ такого собі хлопця з тяжкою долею, який пробивався з «низів», завжди всього досягав тяжкою працею розраховуючи лише на власні сили. Ці елементи майбутнього образу Януковича, вперше озвучив Тарас Чорновіл на одному з з'їздів Партії регіонів²¹. Цей сконструйований Манафортом міф доволі довго експлуатувався ЗМІ. В основі цього образу була правда, Янукович дійсно був уродженцем невеличкого шахтарського містечка Єнакієво, зі скромним достатком, двічі засуджений за крадіжки, але пізніше ці судимості були з нього зняті²².

Однією з серйозних вад Януковича як політика було його невміння публічно виступати на публіці. Манафорт розробив цілу систему де б найбільш складні елементи виступів начитувалися заздалегідь і видавалися в ефір закадровим голосом від імені кандидата²³.

Сконструйований Манафортом і його командою образ Януковича доволі вдало спрацював. Найвищим результатом роботи Манафорта з Януковичем можна вважати перемогу останнього на

²⁰ Miller C. On The Eve Of His Trial, A Deeper Look Into How Paul Manafort Elected Ukraine's President [Електронний ресурс] / C. Miller, M. Eckel // Radio Free Europe/Radio Liberty. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/on-eve-of-trial-a-deeper-glimpse-into-how-paul-manafort-elected-ukraine-s-president/29394601.html>.

²¹ Marone J. Taras Chornovil, son of late nationalist hero, changes sides again and offers inside look at how Party of Regions is run [Електронний ресурс] / John Marone // Kyiv Post. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/taras-chornovil-son-of-late-nationalist-hero-chang-58203.html>.

²² Лещенко С. Как отменили судимости Януковича. Документы публикуются впервые [Електронний ресурс] / Сергей Лещенко // Украинская правда. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/01/14/4618441/>.

²³ Gorchinskaya K. A brief history of corruption in Ukraine: the Yanukovich era [Електронний ресурс] / Katya Gorchinskaya // Eurasianet. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://eurasianet.org/a-brief-history-of-corruption-in-ukraine-the-yanukovich-era>.

президентських виборах 2010 року.

Поки Манафорт конструював образ Януковича, він продовжував вести активну політичну боротьбу але вже не як провладний політик, а як опозиціонер до Президента Віктора Ющенка та прем'єр-міністра Юлії Тимошенко.

У 2005 році на діяльність Януковича звернула увагу Генеральна прокуратура України. Слідчі групи вели перевірки у справах: незаконного виділення коштів із державного бюджету призерам олімпійських ігор в Афінах; незаконне виділення коштів із держбюджету Донецькому аеропорту для закупівлі обладнання; та незаконне виділення Януковичу земельних ділянок одним із губернаторів у 2000 році. Також було підняте питання про незаконне зняття судимостей проти Януковича²⁴, але якихось серйозних наслідків, для його подальшої політичної кар'єри всі ці історії не мали. Вже наприкінці 2005 року страх перед президентською вертикаллю Ющенка зник і він поступово перетворювався на слабку фігуру (починаючи з 2006 року, вступали в дію зміни до Конституції, які робили головною фігурою у виконавчій гілці влади прем'єр-міністра).

Паралельно розгорталось протистояння між Президентом Ющенком та прем'єр-міністром Тимошенко, яке закінчилося відставкою Уряду Юлії Тимошенко і призначенням нового прем'єр-міністра – Юрія Єханурова. Наприкінці 2005 року відбулася так звана «Перша газова війна», в результаті якої були підписані нові газові угоди з РФ, які закріпили домінуюче становище групи «РосУкрЕнерго» Дмитра Фірташа на українському газовому ринку²⁵. В політичному плані це відразу підняло групу Фірташа-Львовчкіна-Бойка на найвищий щабель політичної ієрархії і, по суті, не залишало жодних шансів донецчанам самостійно будувати проросійську політику в Україні без допомоги цієї групи.

Рішення про домінування групи «РосУкрЕнерго» на газовому ринку викликало нищівну критику зі сторони Тимошенко (часто критика базувалася на вигаданих фактах). Але саме ця критика і війна Тимошенко з Ющенком почала нищити рейтинг самого Ющенка, а найбільший зиск від цього протистояння отримала Партія регіонів, яка стала

переможцем парламентських виборів 2006 р.

Окремо слід відзначити, що у 2005 році вийшла чергова книга В. Януковича під назвою «Рік в опозиції». За підрахунками видання «Дзеркало тижня» за написані з 2005 по 2011 роки чотири книги: «Рік в опозиції. У політиці не буває остаточних перемог і поразок», «...І рік при владі. Від кризи – до економічного зростання», «Здолати шлях» та «Як Україні далі жити» він отримав у 2012 році від видавництва «Новий світ» (м. Донецьк) близько 15,5 млн грн.²⁶ На підставі ринку книговидавництва України важко уявити якими повинні бути тиражі цих книг, щоб непопулярний автор міг отримувати такі гонорари. Можна лише висловити припущення, що це є лише одним із способів відмивання коштів.

26 березня 2006 року відбулися вибори до Верховної Ради України за пропорційною системою. За підсумками цих виборів до ВРУ пройшли п'ять партій: Партія регіонів (186 депутатів), Блок Юлії Тимошенко (129 депутатів), Народний союз «Наша Україна» (81 депутат), Соціалістична партія України (33 депутати), Комуністична партія України (21 депутат)²⁷. Завівши у парламент 186 депутатів Партія регіонів могла розраховувати на висунення від своєї політичної сили кандидата на посаду прем'єр-міністра. Для створення більшості у парламенті, ПР не вистачало 40 депутатів. Інші партії, які пройшли до парламенту спершу намагалися створити власну коаліцію без ПР.

22 червня 2006 року була підписана угода – «Коаліції демократичних сил» між партіями («Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія), яку було направлено президентові Віктору Ющенку, який повинен був подати на призначення прем'єр-міністром Юлію Тимошенко. Маючи «золоту акцію» Олександр Мороз вирішив реалізувати свої амбіції на посаду голови українського парламенту. Проти цього виступи інші члени коаліції. Неузгодженістю позицій серед новоствореної коаліції скористалася Партія регіонів. 6 липня 2006 року Партія регіонів та КПУ погодилися підтримати кандидатуру О. Мороза на посаду спікера ВРУ²⁸.

²⁴ Прокуратура Донецької області возбудила уголовное дело по факту подделки документов в деле Виктора Януковича [Електронний ресурс] // Радио Свобода. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: Прокуратура Донецької області возбудила уголовное дело по факту подделки документов в деле Виктора Януковича.

²⁵ Газова війна 2006 року. Сповідь учасника: день другий, третій та четвертий // https://texty.org.ua/articles/13037/Gazova_vijna_2006_roku_Spovid_uchasnyka_den-13037/

²⁶ Трегубов В. Непечатный Янукович [Електронний ресурс] / Виктор Трегубов // ZN.UA. – 20013. – Режим доступу до ресурсу: <https://zn.ua/internal/nepechatnyy-yanukovich-.html>.

²⁷ ПРОТОКОЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт Центральної виборчої комісії. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_cvk_2006.pdf.

²⁸ Хоменко С. Спроба номер сім: історія коаліцій по-українськи [Електронний ресурс] / Святослав Хоменко // BBC Україна. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141106_coalition_history_sx.

На наступний день, коаліція між трьома партіями (ПР, КПУ, СПУ) була сформована. Нова «Антикризова коаліція» доволі швидко домовилася про розподіл посад. Також було досягнуто домовленостей з Президентом Ющенком, який повинен був подати до парламенту кандидатуру прем'єр-міністра, яка вже була узгоджена «антикризовою коаліцією». Ющенко «виторгував» у коаліціантів декілька посад у майбутньому Уряді для своїх однопартійців, підписавши з представниками коаліції так званий «Універсал національної єдності»²⁹. Незабаром В. Ющенко подав до верховної ради представлення на посаду прем'єр-міністра України. Цю посаду, вже вдруге, обійняв голова Партії регіонів В. Янукович.

4 серпня 2006 року «антикризова коаліція» затвердила склад «другого уряду Януковича». До нього увійшли: В. Янукович – прем'єр-міністр (ПР), М. Азаров – перший віце-прем'єр та міністр фінансів (ПР), А. Ключев – віце-прем'єр (ПР), Д. Табачник – віце-прем'єр (ПР) та ще 14 посад голів відповідних міністерств належали представникам Партії регіонів.

Представники СПУ та КПУ також отримали посади у новому уряді. Від СПУ: Станіслав Ніколаєнко – Міністр освіти і науки та Микола Рудковський – міністр транспорту та зв'язку. По «квоті» від КПУ в уряд потрапили Анатолій Головка (міністр промислової політики, який орієнтувався на регіоналів) та Юрій Мельник (міністр аграрної політики, який вважається ставлеником власника компанії МХП Юрія Косюка). Слід відзначити, ані Мельник, ані Головка не мали жодного стосунку до КПУ³⁰.

Також, як і було домовлено до цього, у новий уряд увійшли лояльні до Президента люди: Анатолій Гриценко – міністр оборони, Юрій Луценко – міністр МВС, Віктор Балога – міністр надзвичайних ситуацій, Роман Зварич – міністр юстиції, Борис Тарасюк – міністр закордонних справ, Юрій Поляченко – міністр охорони здоров'я, Ігор Ліховий – міністр культури і туризму, Юрій Павленко – міністр у справах сім'ї, молоді та спорту. Але протрималися в Уряді Януковича представникам Президента довго не вдалося. Починаючи з жовтня 2006 року і закінчуючи січнем 2007 року

з «другого уряду Януковича» були поступово виведені всі представники від «Нашої України», що лише показує роль Віктора Ющенка в вирішенні тих чи інших процесів.

Після формування нового складу Кабінету Міністрів України і так званої «антикризової коаліції» вплив на політичні процеси в Україні Президента В. Ющенка значно ослаб. У вересні 2006 року з метою посилення президентської впливу В. Ющенко зробив спробу реорганізувати свій секретаріат. Було відправлено у відставку голову секретаріату Олега Рибачука, місце якого зайняв Віктор Балога, який очолював МНС України. В свою чергу, на вакантне місце міністра НС призначили регіонала Нестора Шуфрича. З цього моменту розпочалася відверта конфронтація між Урядом і Президентом, адже новий голова секретаріату Президента вважав, що керівник держави Президент, а не прем'єр.

В цей же час, Віктор Янукович, починає робити свої перші кроки в «самостійній» зовнішній політиці. Як і очікувалося, уряд В. Януковича орієнтувався на Москву. Так, перебуваючи 14 вересня 2006 року з офіційним візитом у Брюсселі, В. Янукович заявив, що приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО є питанням часу «Сьогодні, коли в суспільстві українському немає підтримки в цьому питанні, тут можна сперечатись – є підтримка на рівні 12 чи 25 відсотків. Цього замало, щоб робити такі кроки»³¹. Цією заявою, Віктор Янукович, де-факто, дав зрозуміти, що його політична сила і парламентська більшість не допускає навіть обговорення курсу на зближення з НАТО.

А вже за тиждень після цієї заяви, 21 вересня 2006 року, у Москві відбулася зустріч Януковича з Путіним. Під час цієї зустрічі було досягнуто домовленостей про те, що ЗАТ «Укргаз-Енерго» з 1 липня 2006 р. продовжує імпортувати газ за контрактною ціною 95 доларів за 1000 кубічних метрів³².

Не додавало впевненості і протистояння у трикутнику Президент-Уряд-Парламент відносно майбутніх зовнішньополітичних кроків України. Зокрема, різне бачення у Президента, Уряду та

²⁹ Універсал національної єдності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт "Верховна Рада України". – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS4507.html.

³⁰ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druhe_prisheshtya.html.

³¹ Україна не готова до Плану дій щодо членства в НАТО [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/951339.html>.

³² "УКРГАЗ-ЕНЕРГО" імпортуватиме природний газ за ціною \$95/1,000 куб м [Електронний ресурс] // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=99902; Текст соглашения между "Нафтогазом" и "Газпромом" [Електронний ресурс] // Украинская правда. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/01/5/4395629/>.

Парламенту було відносно низки таких питань: 1) вступ України до СОТ; 2) встановлення термінів перебування ЧФ РФ на території України (Янукович наполягав на пролонгації терміну дії договору про перебування ЧФ РФ у Криму); 3) набуття членства в НАТО та ін. Фактично, виникло політичне протистояння між Кабміном, ВРУ, Президентом відносно реалізації зовнішньополітичного курсу України³³.

Протистояння між Президентом і Урядом досягло свого апогею у грудні 2006 року, коли у відставку було відправлено ющенківських міністрів: закордонних справ України Бориса Тарасюка та міністра внутрішніх справ Юрія Луценка. На їхнє місце В. Ющенко запропонував Арсенія Яценюка (квота Ющенка) та Василя Цушка (квота СПУ)³⁴. Після цих відставок В. Ющенко наклав вето на запропонований Урядом Януковича проект Закону «Про державний бюджет на 2007 рік». Така позиція викликала обурення у прем'єр-міністра Януковича, який розцінив повернення Закону «Про Державний бюджет на 2007 рік» у парламент як дії, «направлені на політичну дестабілізацію в державі, й спровоковані ілюзією можливого розпуску Верховної Ради України й призначення дострокових парламентських виборів»³⁵. Пізніше, 22 грудня 2006 року Президент все ж таки підписав Закону «Про державний бюджет на 2007 рік».

Новий виток протистояння між Президентом та Урядом розпочався після прийняття ВРУ закону «Про Кабінет Міністрів України». Під час голосування ПР скористалася голосами депутатів від «Батьківщини», щоб подолати раніше накладене на цей закон президентське вето.

Новий 2007 рік не зменшив напругу між Президентом та прем'єр-міністром. Спершу, частина депутатів з БЮТ та «Нашої України» переходять у коаліцію, що значно послаблює вплив Президента на ВРУ. Ці переходи були не пов'язані не зі зміною ідеологічних підходів депутатів, а з банальним підкупом (тоді ж з'явився термін парламентські «тушки»).

В Кабінеті міністрів відбуваються ротації, які направлені на послаблення впливу Президента

на Уряд. Зокрема, втрачають свої портфелі представники «Нашої України», а на їх місця приходять Юрій Гайдаєв, Олександр Попов, Володимир Яцуба³⁶. У відповідь, 2 квітня 2007 року Президент виступає із зверненням, у якому заявляє про розпуск Верховної Ради України, яка на його думку порушує Конституцію України³⁷. Парламент ігнорує указ Президента про розпуск ВРУ.

Для подолання відкритого протистояння між прем'єр-міністром України В. Януковичем і Президентом України В. Ющенком, олігарх Рінат Ахметов організовує у м. Донецьку зустріч прем'єр-міністра та Президента. На цій зустрічі було досягнуто домовленості про те, що 30 вересня 2007 року будуть проведені позачергові вибори до Верховної Ради³⁸.

Якщо проаналізувати історію всього цього протистояння, то ми можемо констатувати, що ніякого розпуску Ради чи якихось потрясінь в уряді не було б, якби представники партії Регіонів мали хоч трошки відчуття міри. Бажання реваншу за 2004 рік і повне нерозуміння іншої логіки, ніж логіка сили, показало, що регіонали взагалі і Янукович зокрема ніяких висновків з 2004 року не зробили. Щодо причин, чому вони все ж погодились на перевибори, то ключову роль тут відіграв Рінат Ахметов, який резонно розцінив, що для його бізнесу вигіднішим буде політична стабільність між політична криза. Власне, рішення про перевибори показало місце Януковича в ієрархії Партії регіонів. Він в той момент виступав навіть не молодшим партнером, а був найманим менеджером, який має право лише дорадчого голосу.

У нових виборчих перегонах, що розпочалися після оголошення старту виборчої кампанії, прийняли участь 20 політичних партій і блоків. За підсумками виборчих перегонів до Верховної Рада України VI скликання потрапили п'ять політичних сил – Партія регіонів 175 депутатів (34,37%), Блок Юлії Тимошенко – 156 депутатів (30,71%), Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» – 72 депутати (14,15%), Комуністична

³³ Робочі матеріали до громадських слухань "100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів" [Текст] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Центр політико-правових реформ, Центр Разумкова. - К. : [б.в.], 2006. - 85 с. С. 45–60

³⁴ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

³⁵ Кабмін відповів Президенту [Електронний ресурс] // Газета «День». – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/politinformaciya-53>.

³⁶ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

³⁷ Указ Президента України від 2 квітня 2007 року № 264 «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» [Електронний ресурс] // Офіс Президента України. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/3552007-5812>.

³⁸ Колосс на глиняних ногах. Друге пришествя [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druge_.html.

партія України – 27 депутатів (5,39%), «Блок Литвина» – 20 депутатів (3,96%)³⁹. На основі вищезазначеного розподілу депутатських мандатів була сформована парламентська коаліція. Більшість у парламенті цього скликання отримали – Блок Юлії Тимошенко й Наша Україна-Народна самооборона. Саме ці два політичних об'єднання сформували парламентську коаліцію, яка отримала назву «Коаліцію демократичних сил»⁴⁰.

Партія регіонів перейшла в опозицію з іншими партіями ВРУ, які не увійшли до коаліції, а новим прем'єром стала Юлія Тимошенко.

2007-2010 роки можна вважати часом доволі серйозної політичної турбулентності, коли президент Ющенко практично втратив головні важелі управління державою, а все політичне життя вирувало переважно навколо протистояння Ющенко-Тимошенко та протистояння Тимошенко – регіонали і особливо Тимошенко - група Фірташа-Львовичкіна в партії регіонів. В 2008 році ці протистояння доходять певного апогею. Так 11 липня 2008 року, відбувається спроба відправити уряд у відставку, але «за» проголосували лише 174 депутати з потрібних 226⁴¹. Позбавитись від Уряду Тимошенко, несподівано для регіоналів через декілька місяців допомогли депутати від партії «Наша Україна». 2 вересня 2008 «Наша Україна – Народна самооборона» вийшла з нещодавно створеної «Коаліції демократичних сил». Для створення нової коаліції парламентарі не змогли набрати необхідної кількості голосів тому, Президент В. Ющенко своїм Указом від 9 жовтня 2008 року розпустив Верховну Раду України⁴². Реалізувати цей Указ так і не вдалося бо, за позовом депутатів від БЮТ Київський адміністративний суд призупинив дію цього Указу.

Після довготривалого протистояння у та «судових війн» все ж таки вдалося створити нову

коаліцію, до якої увійшли БЮТ, НУНС і Блок Литвина. За участь у цьому об'єднанні Володимир Литвин отримав посаду спікера ВРУ⁴³.

Вдруге Партія регіонів спробувала зібрати голоси у Верховній Раді України за відставку Уряду Тимошенко 5 липня 2009 року. За словами Миколи Томенко, це «була ідея групи депутатів РосУкрЕнерго, які сказали, що не буде за що фінансувати Партію регіонів, якщо зараз уряд залишиться і повністю РосУкрЕнерго відійде від схем в газовій сфері»⁴⁴. Правда, тезу про гроші на вибори варто поставити під сумнів, хоча ініціатива по боротьбі з Тимошенко йшла перш за все від цієї групи. Ця спроба знову не увінчалася успіхом адже її підтримали лише 203 депутати: «За резолюцію, ініціатором якої був лідер Партії регіонів Віктор Янукович, голосували депутати від Партії регіонів – 172, БЮТ – 1, НУНС – 10, Компартія – 20»⁴⁵. Лише через рік, після перемоги на виборах Президента, депутатам від Партії регіонів вдалося зібрати необхідну кількість голосів за відставку уряду Тимошенко.

За весь цей період Янукович практично нічим не запам'ятався, окрім кількох важливих моментів. Перш за все слід звернути увагу на те, що в 2008 році, після російсько-грузинської війни він закликав визнати незалежність Абхазії та Осетії. «Визнання Російською Федерацією незалежності Південної Осетії та Абхазії – це логічне продовження процесу, який був започаткований західними країнами стосовно визнання незалежності краю Косово, – йдеться у заяві Януковича. – Ще в лютому цього року я публічно висловлював свої тривоги з приводу того, що такий крок Заходу неодмінно потягне за собою ланцюгову реакцію. І ми попереджали світ про небезпеку використання подвійних стандартів у ситуації з визнанням незалежності Косово»⁴⁶.

Забігаючи наперед, варто зазначити, що вже будучи Президентом, в квітні 2010 року Янукович постарався уникнути прямої відповіді на питання чи визнає він незалежність цих самопроголошених республік. Після зустрічі з генеральним се-

³⁹ Позачергові вибори народних депутатів України 2007 року: Інформаційно-довідкове видання. – К.: Фенікс, 2008. – 704 с. С. 479-480, 509.

⁴⁰ Про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003001-07#Text>.

⁴¹ Чивокуня В. Зняти Тимошенко не допомогли навіть прорахунки з "навозом" [Електронний ресурс] / Віктор Чивокуня // Украинская правда. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/07/12/4444968/>.

⁴² Указ Президента України №911/2008 "Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України VI скликання та призначення позачергових виборів" [Електронний ресурс] // Офіс Президента України. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/9112008-8032>.

⁴³ В Раді знову створена коаліція [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/12/9/3630880/>.

⁴⁴ БЮТ знає, що у регіоналів не все гаразд [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3715262/>.

⁴⁵ Янукович не зміг позбутися Тимошенко [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3714265/>.

⁴⁶ Янукович: Україна повинна визнати незалежність Абхазії і Південної Осетії // <https://www.pravda.com.ua/news/2008/08/26/3535078/>

кретарем Ради Європи Торбйорн Ягландом у Януковича запитали, чи визнає Україна незалежність цих двох самопроголошених держав. «Україна готова підтримувати процес рівності цінностей демократії, прав народів на територіях заморожених конфліктів», – сказав Янукович. Він додав, що виступає «категорично проти застосування практики подвійних стандартів». «Настав час розглянути в ситуації, що склалася, критерії надання незалежності на території заморожених конфліктів, а також підходи до локалізації цих конфліктів»⁴⁷.

Також варто зазначити, що в усіх політичних перепитях тих років Янукович виступав таким собі фронтменом, який озвучував ті чи інші тези, але не грав власної гри. Він був частиною команди, де його роль була більш представницька ніж вирішальна. Певним переламним моментом стало обговорення створення в 2009 році широкої коаліції з БЮТ.

Ця угода передбачала розподіл сфер впливу між політичними силами в Україні. Так 2 червня 2009 року, виступаючи з трибуни парламенту Дмитро Табачник заявив наступне: «Сьогодні у нас є історичний шанс перервати нагнітання напруженості між сходом і заходом України. У нас є ліки від небезпечної хвороби. Ім'я їм – велика коаліція». Дмитро Табачник зазначив, що одним із завдань їх об'єднання є внесення змін до конституції. Лідер фракції БЮТ Іван Кириленко підтвердив, що зараз ведеться робота над зміною політичної системи, і закликав українців «не боятися змови, зради, заколоту, перевороту, узурпації влади та інших страшилок»⁴⁸.

Варто окремо зупинитися на положеннях, які пропонувалися в змінах до Конституції. Так, Україна в разі прийняття нової Конституції, підготовленої Партією регіонів і БЮТ, стає повністю парламентською республікою. Для обрання президента потрібні голоси 300 депутатів з 450. Президент залишається Верховним головнокомандувачем. Він вносить в парламент для призначення кандидатури генпрокурора, міністра оборони і міністра закордонних справ, глави Нацбанку, голови судової адміністрації. Президент також самостійно призначає керівництво СБУ, Служби зовнішньої розвідки та Прикордонної служби.

Президент очолює Раду нацбезпеки і оборо-

ни. Але повноваження цього органу влади істотно обмежуються. Так, Рада зможе збиратися у виняткових випадках – виникнення стихійного лиха, загрози державній незалежності і територіальній цілісності. Проектом вводяться двотурові вибори в парламент. Згідно із запропонованою схемою, у другий тур виходять дві партії, які набрали більше за інших голосів виборців. Переможець другого туру отримує 226 голосів депутатів, що залишилися 224 голоси діляться між іншими партіями, що подолали 3% -ий бар'єр.

Другий тур не проводиться, в разі якщо партія отримала право на 226 депутатів за підсумками першого туру. Партія-переможець отримує право формувати уряд. Кабмін, крім наявних повноважень, отримує право призначати глав місцевих держадміністрацій, які, проте, мають лише контрольні функції.

Парламентська опозиція отримує право призначити першого заступника голови Верховної Ради, голів комітетів з питань бюджету, регламенту, свободи слова і ЗМІ. Виконавча влада в містах, районах і областях належить виконкомам місцевих рад, які обираються за пропорційною системою. При цьому зберігаються прямі вибори мерів міст, керівників сіл і селищ. Проектом запроваджується жорсткий імперативний мандат як для депутатів парламенту, так і для депутатів місцевих рад. Згідно з перехідними положеннями, наступні вибори парламенту відбудуться восени 2014 року⁴⁹.

Таким чином, в разі утворення такої коаліції, Тимошенко продовжила б своє перебування в кріслі прем'єра до 2014 року (повноваження ради закінчувалися в 2012), а Янукович ставав би президентом з дуже урізаними повноваженнями.

Як влучно прокоментували журналісти інформагенства «УНІАН», «Віктор Федорович все менше стає схожим на самостійного політика. Схоже, Янукович готовий підписувати будь-які папери, йти на будь-які альянси, лише б позбавитися не комфортного для себе статусу лідера опозиції. Навряд чи навіть успіх «сердечно»-регіональної витівки з подальшим обранням Великого Дона Президентом України в парламенті принесе йому моральне задоволення – в 2004 році вибори ж були всенародними. Для політика з такими рейтинговими показниками грати другим номером у питанні конституційних змін в будь-якій цивілізованій країні було б рівносильно політичній смерті, але Україна, як нам намагаються довести,

⁴⁷ Янукович не відповів на запитання про визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії // <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-ne-vidpoviv-na-zapitannya-pro-viznannya-nezalezhnosti-abhaziyi-i-pivdennoyi-osetiyi.html>

⁴⁸ Юлия Тимошенко и Виктор Янукович сколачивают конституцию против Виктора Ющенко // <https://www.kommersant.ru/doc/1181475>

⁴⁹ Как выглядит Конституция Тимошенко-Януковича // <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-vygljadit-konstitucija-tim-107408/>

не Європа»⁵⁰.

4 червня 2009 року відбулося засідання фракції Партії регіонів на якому деталі можливої угоди пояснили Сергій Ківалов, Володимир Лавринович та Андрій Клюєв і, як передавали ЗМІ, фракція готова була підтримати цю ідею, хоча й не було прийнято жодного рішення⁵¹.

Після цього, судячи з усього, у гру вступив Віктор Ющенко. Сам він, описуючи ті події, говорив, що для того, щоб упередити ці події, готовий був добровільно дочасно піти у відставку (зміни до конституції передбачають голосування на двох сесіях Ради, а це могло зайняти не менше кількох місяців). І ця погроза, в разі її виконання, просто ставила б хрест на всій цій ідеї. Сам Ющенко заявив, що попросив донести свою позицію Януковичу секретареві РНБО Івану Плющу. «Головне, що я просив передати Януковичу: незалежно від того, чим завершиться їх діалог із Тимошенко, я не допущу розгортання сценарію конституційних змін і виборів нового президента в Парламенті. Якщо не буде почута моя позиція зараз, я маю дієвий інструмент, щоб учасники цього таємного союзу пішли на публічні, всенародні вибори і в конкуренції виборювали своє місце. У мене залишається право добровільно піти у відставку і тим самим запустити механізм дострокових виборів президента. Я не допущу виборів президента у Парламенті, поки я президент, – це був головний посыл.

Після того, як до Януковича була відправлена неофіційна «місія Плюща», наступного дня я мав кілька зустрічей із «ходоками» від Януковича.

Мушу сказати, що за декілька днів до цього я відправив іще кілька переговорників як до оточення Януковича, так і до оточення Тимошенко з одним і тим самим посланням: не робіть дурну справу! Тільки-но процедура набуває офіційного характеру — ви відразу отримуєте команду «стоп», і то у найжорсткіший спосіб!»⁵².

8 червня 2009 року в цій історії було поставлено крапку, коли Віктор Янукович, абсолютно несподівано для своїх візаві зробив заяву з-під стін Лаври, в якій він, де-факто, оголосив про старт передвиборчої кампанії. У святковий день Трійці головний регіонал звернувся до телеглядачів зі свого улюбленого «майданчика» – території

Києво-Печерської Лаври. Як заявив Янукович, він свій вибір зробив: Президент України має бути обраний всенародно.

При цьому лідер опозиції підтвердив те, що раніше замовчувалось. На коаліційних переговорах ПР і БЮТ справді розглядався варіант конституційних змін щодо виборів президента в парламенті та продовження терміну повноважень нинішньої Верховної Ради. За словами Януковича, його не влаштовувало те, що зміни належало внести швидко, а отже, відмовитись від відкритого їх обговорення.

«А такий шлях – це крок назад від демократії. Треба завжди радитися з народом», – зауважив лідер Партії регіонів. Як він додав, «прискорювати реформи необхідно, але не коштом обмеження прав громадян».

«Я заявляв завжди і заявляю зараз – президент держави повинен бути обраний на прямих всенародних виборах... Я приймаю це рішення однозначно», – наголосив політик⁵³.

Як виглядає, такий крок лідера регіоналів став цілковитою несподіванкою для потенційних партнерів із БЮТ. Юлія Тимошенко поспішила виголосити заяву у відповідь і увечері в неділю виступила з власним телезверненням до народу. Лідерка БЮТ констатувала: Віктор Янукович поставив крапку на коаліційних переговорах.

«Він в односторонньому порядку, нікого не попередивши, вийшов з переговорного процесу, зробив гучну політичну заяву, поставивши, власне кажучи, хрест на об'єднанні, на шансі для України», – заявила Тимошенко.

При цьому прем'єрка наголосила: планувалося об'єднати всі політичні сили України, а не лише ПР і БЮТ. Закиди ж опонентів щодо намірів «поділити країну на двох» назвала «чорною пропагандою»⁵⁴.

Тимошенко заперечила, що переговірники домовлялися внести одіозні зміни до Конституції. Як вона запевнила, «мова не йшла ані про продовження повноважень парламенту, ані про одностороннє обрання президента у парламенті, ані про будь-які заходи щодо обмежень свободи слова».

Натомість, за її словами, «екзотичну» норму Конституції намагався запровадити сам Віктор Янукович. Він буцімто хотів обмежити нижній віковий поріг кандидатів на президентство 50-

⁵⁰ Широка коаліція: Медведчук затіяв фокус у стилі Копперфільда // <https://www.unian.ua/politics/228558-shiroka-koalitsiya-medvedchuk-zatyav-fokus-u-stili-kopperfilda.html>

⁵¹ Партія регіонів хоче ще "5 хвилин" подумати // <https://www.pravda.com.ua/news/2009/06/4/3996832/>

⁵² Ющенко В. Як і чому була зруйнована "Ширка" між БЮТ і ПР // <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>

⁵³ Януковичу «серце підказало», що вибори Президента мають бути всенародними. Коаліції не буде? // <https://www.radiosvoboda.org/a/1748622.html>

⁵⁴ Широка коаліція Партії регіонів і БЮТ не відбулася // <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-06-08-voa4-87095812/228966.html>

ма роками, проте отримав категоричну відмову БЮТ⁵⁵.

Важливо також зауважити, що одну з важливих ролей в цих переговорах на той момент приписувалися Віктору Медведчуку. Віктор Ющенко у своїй книзі «Недержавні таємниці» прямим текстом вказує, що саме Медведчук був «консультантом» Тимошенко⁵⁶. З іншої сторони головними переговорниками були перш за все Андрій Клюєв, як політична фігура, та Володимир Лавринович і Сергій Ківалов, як юристи. І, з великою долею імовірності, можна говорити про те, що ці переговори та їх затягування напряду залежали від Віктора Януковича, який довго не готовий був прийняти будь-яке рішення. Він розумів, що в такій конфігурації він стає розмінною монетою і, при бажанні, за нової Конституції його могли просто обдурити і запропонувати крісло Президента комусь іншому. З однієї сторони, він дуже хотів мати хоч якусь відносно вагому посаду, але в той же час боявся, що його можуть використати і просто відсунути від будь-яких владних важелів. Власне цей страх і допоміг йому підтвердити, чи не вперше за багато років, відносно-самостійну позицію. А зустріч з Плющем стала для нього тією соломинкою, за яку він готовий був ухопитися. Тим більше, що в Партії регіонів не могли не зрозуміти, що Ющенко не жартує. Для нього єдиною задачею на той момент було недопущення до влади Юлії Тимошенко. З цього моменту, Віктор Ющенко, по суті став головним союзником Віктора Януковича.

Ключову роль в поразці Тимошенко на президентських виборах у 2010 році зіграли голоси тих, а головним апологетом руху «противсіхів» був саме Віктор Ющенко. Юлія Тимошенко, коментуючи заклик Ющенка голосувати проти всіх назвала зрадою України «Гасло Віктора Андрійовича: голосуйте проти всіх або не ходіть на вибори, бо два кандидати однакові, – це найбрутальніша, найцинічніша технологія, яка, по суті, є зрадою України»⁵⁷.

Хоча це було не стільки зрадою України, скільки глибинною ненавистю Ющенка до Тимошенко і бажанням «втопити» її будь-якою ціною. Як результат, Янукович набрав 48,95% голосів, Тимошенко 45,47%, а проти всіх проголосувало 4,36% українців. Якби не заклик Ющенко, цілком реаль-

но, що результат міг бути дещо іншим.

Отже, В. Янукович виходець з так званого «донецького клану», який бере свої початки ще з далеких радянських часів. Саме завдяки зв'язкам, фінансам і впливу, який цей клан отримав під кінець 1990-х років, В. Янукович зміг потрапити у 2002 році на посаду прем'єр-міністра України. Деякий управлінський досвід він отримав, до цього призначення, очолюючи обласну державну адміністрацію Донецької області.

Кримінальна юність і не менш страшні кримінальні роки боротьби за сфери впливу на Донбасі у 1990-х роках перетворили його у доволі амбітну і цілеспрямовану особистість, але при цьому він зник знаходиться під чиїмось протекторатом. Одним із головних опікунів і творців політичної кар'єри Януковича був українських олігарх, також із Донеччини, Ринат Ахметов. Саме Ахметов, маючи у своєму розпорядженні ресурси потужної донецької фінансово-промислової групи інвестував великі кошти у політика Януковича. Навіть після поразки на президентських виборах 2004 року свого протезе, Ахметов не закрив цей проект. Для поліпшення іміджу Януковича було запрошено відомого лобіста із США та його команду. Вершиною успіху Пола Манафорта було обрання Віктора Януковича у 2010 році Президентом України.

Просуваючись кар'єрними сходинками до посади Президента України, В. Янукович не гребував жодним шансом для збагачення «донецького клану», а відповідно і себе. Разом з тим, до обрання його Президентом України, В. Янукович неодноразово підтверджував свою репутацію, як командного гравця. Він не робив буд-яких відомих спроб виходу з-під впливу Р. Ахметова та верхівки «донецького клану». Янукович позиціонував себе, як лідера Партії регіонів, але не ставив себе вище партії та її амбіцій. Це сприяло консолідації Партії регіонів, формуванню авторитету та довіри до її очільника збоку розгалуженого апарату та активістів партії. Ця довіра підживлювалась регулярним фінансуванням та системною агітаційною роботою.

Можливо, саме такі «чесноти» дозволяли Партії регіонів і її лідерам перемагати у політичних перегонах і процесах до 2014 року менш організованих і консолідованих навколо своїх лідерів БЮТ і «Нашу Україну».

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Ющенко В. Як і чому була зруйнована "Ширка" між БЮТ і ПР // <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>

⁵⁷ Тимошенко: заклик Ющенка голосувати проти всіх – це «зрада України» // <https://www.radiosvoboda.org/a/1937568.html>

References

- Avtor idei pro podil Ukrainy ta zatiaty yevrokrytyk Hranovski meshkaie u Londoni, – Leshchenko // https://zik.ua/news/2014/05/13/avtor_idei_pro_podil_ukrainy_ta_zatyaty_ievrokrytyk_meshkaie_u_londoni__leshchenko_487649
- BIuT znaie, shcho u rehionaliv ne vse harazd [Elektronnyi resurs] // Ukrainska pravda. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3715262/>.
- V Radi znovu stvorena koalitsiia [Elektronnyi resurs] // Ukrainska pravda. – 2008. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/12/9/3630880/>.
- Vlada vysunula yedynym kandydatom na prezidentski vybory Viktora Yanukovycha. [Elektronnyi resurs] // Radio Svoboda. – 2004. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.radiosvoboda.org/a/914859.html>.
- Hazova viina 2006 roku. Spovid uchasnyka: den druhyi, tretii ta chetvertyi // https://texty.org.ua/articles/13037/Gazova_vijna_2006_roku_Spovid_uchasnyka_den-13037/
- Kabmin vidpoviv Prezydentu [Elektronnyi resurs] // Hazeta «Den». – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/politinformaciya-53>.
- Kak vygliadyt Konstytutsiia Tymoshenko-Yanukovycha // <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-vy-gljadit-konstituciya-tim-107408/>
- Kvasnievskiy pyshaietsia svoim vneskom u «pomaranchevu revoliutsiiu» // <https://ua.korrespondent.net/ukraine/263444-kvasnevskij-pishaetsya-svoim-vneskom-u-pomaranchevu-revoljuciyu>
- Koloss na hlynianikh nohakh. Druhe pryshestia [Elektronnyi resurs] // LB.ua. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: https://lb.ua/news/2009/08/01/14700_koloss_na_glinyanih_nogah_druhe_.html.
- Kravchuk O. Politychna reklama v Ukraini: prezidentski vybory-2004 – try sorty ukrainsiv, rozkol ta «nashyzm» [Elektronnyi resurs] / Oleksandra Kravchuk // Telekanal novyn «24». – 2018. – Rezhym dostupu do resursu: https://news.24tv.ua/politichna_reklama_v_ukrayini_prezidentski_vibori_2004__tri_sorti_ukrayintsiv_rozkol_ta_nashizm_n1029351.
- Kulchytskyi S.V. Pomarancheva revoliutsiia 2004 [Elektronnyi resurs] . – Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=pomarancheva_revoliuciya_2004
- Leshchenko S. Kak otmenyly sudymosty Yanukovycha. Dokumenty publikuiutsia v pervyye [Elektronnyi resurs] / Serhhei Leshchenko // Ukrainskaia pravda. – 2010. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/01/14/4618441/>.
- Manafort Pol. Amerykanskyi lobbyst y politycheskyi konsultant [Elektronnyi resurs] // LB.ua. – 2018. – Rezhym dostupu do resursu: https://rus.lb.ua/file/person/3909_manafort_pol.html.
- Matsiievskiy Yu. „Pomarancheva revoliutsiia” kriz pryzmu mizhdystsyplinarnykh sotsialnykh doslidzhen / Yu. Matsiievskiy // Polit. menedzhment – 2005. – № 6. – S. 7–22.
- Ostatochni rezultaty Natsionalnoho ekzyt-polu2004 u druhomu turi vyboriv Prezidenta Ukrainy (za danymy obrobky oryhinaliv anket opytuvannia) [Elektronnyi resurs] // Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. – 2004. – Rezhym dostupu do resursu: <https://dif.org.ua/article/ostatochni-rezultati-natsionalnogo-ekzit-polu2004-u-druhому-turi-viboriv-prezidenta-ukraini-za-danimi-obrobki-originaliv-anket-opituvannya>.
- Partiia rehioniv khoche shche «5 khvylyn» podumaty // <https://www.pravda.com.ua/news/2009/06/4/3996832>
- Perebih roku prezidentskykh vyboriv. Dali bude... [Elektronnyi resurs] // Ukrainska pravda. – 2005. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/5/3005972/>.
- Pidsumky holosuvannia po rehionakh Ukrainy. Porivniannia [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi sait Tsentralnoi vyborchoi komisii – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp3332e3e.html>.
- Pozacherhovi vybory narodnykh deputativ Ukrainy 2007 roku: Informatsiino-dovidkove vydannia. – K.: Feniks, 2008. – 704 s. S. 479-480, 509.
- Pro stvorennia Koalitsii demokratychnykh syl u Verkhovnii Radi Ukrainy VI sklykannia [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – 2007. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003001-07#Text>.
- Prokuratura Donetskoi oblasti vzbudyla uholovnoe delo po faktu poddelky dokumentov v dele Vyktora Yanukovycha [Elektronnyi resurs] // Radyo Svoboda. – 2005. – Rezhym dostupu do resursu: Prokuratura Donetskoi oblasti vzbudyla uholovnoe delo po faktu poddelky dokumentov v dele Vyktora Yanukovycha.
- Protokol tsentralnoi vyborchoi komisii [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi vebсайт Tsentralnoi vyborchoi komisii. – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_cvk_2006.pdf.
- Robochi materialy do hromadskykh slukhan «100 dniv koalitsiinoho Uriadu: pohliad neuriadovykh analitychnykh

tsentriv» [Tekst] / Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, Tsentr polityko-pravovykh reform, Tsentr Razumkova. - K. : [b.v.], 2006. - 85 s. S. 45–60

Rosiiski politolohy zi shtabu Yanukovycha ne vykliuchaiut peremohy Yushchenka na vyborakh // <https://www.radiosvoboda.org/a/922831.html>

Tekst sohlashenyia mezhd «Naftohazom» i «Hazpromom» [Elektronnyi resurs] // Ukraynskaia pravda. – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/01/5/4395629/>.

Tymoshenko: zaklyk Yushchenka holosuvaty proty vsikh – tse «zrada Ukrainy» // <https://www.radiosvoboda.org/a/1937568.html>

Trehubov V. Nepechatnyi Yanukovich [Elektronnyi resurs] / Viktor Trehubov // ZN.UA. – 20013. – Rezhym dostupu do resursu: https://zn.ua/internal/nepechatny-yanukovich-_.html.

Ukaz Prezydenta Ukrainy №911/2008 «Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy VI sklykannia ta pryznachennia pozacherhovykh vyboriv» [Elektronnyi resurs] // Ofis Prezydenta Ukrainy. – 2008. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.president.gov.ua/documents/9112008-8032>.

Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 kvitnia 2007 roku № 264 «Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy» [Elektronnyi resurs] // Ofis Prezydenta Ukrainy. – 2007. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.president.gov.ua/documents/3552007-5812>.

Ukraina ne hotova do Planu dii shchodo chlenstva v NATO [Elektronnyi resurs] // Radio Svoboda. – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.radiosvoboda.org/a/951339.html>.

Universal natsionalnoi yednosti [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi sait «Verkhovna Rada Ukrainy». – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/MUS4507.html.

«UKRHAZ-ENERHO» importuvatyme pryrodnyi haz za tsinoiu \$95/1,000 kub m [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo enerhetyky ta vuhilnoi promyslovosti Ukrainy. – 2006. – Rezhym dostupu do resursu: http://mpe.kmu.gov.ua/minu-gol/control/publish/article?art_id=99902

Khomenko S. Sproba nomer sim: istoriia koalitsii po-ukrainsky [Elektronnyi resurs] / Sviatoslav Khomenko // VVS Ukraina. – 2014. – Rezhym dostupu do resursu: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141106_coalition_history_sx.

Chyvokunia V. Zniaty Tymoshenko ne dopomohly navit prorakhunky z «navozom» [Elektronnyi resurs] / Viktor Chyvokunia // Ukraynskaia pravda. – 2008. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2008/07/12/4444968/>.

Shyroka koalitsiia Partii rehioniv i BIUT ne vidbulasia // <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-06-08-voa4-87095812/228966.html>

Shyroka koalitsiia: Medvedchuk zatiiav fokus u styli Kopperfilda // <https://www.unian.ua/politics/228558-shiroka-koalitsiya-medvedchuk-zatyyav-fokus-u-styli-kopperfilda.html>

Shchodo spravy za skarhoiu na rishennia, dii ta bezdiialnist Tsentralnoi vyborchoi komisii po vstanovlenniu rezultativ povtornoho holosuvannia z vyboriv Prezydenta ... [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy. – 2004. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0090700-04#Text>.

Yulyia Tymoshenko y Viktor Yanukovich skolachyvaiut konstytutsyi protyv Vykтора Yushchenko // <https://www.kommersant.ru/doc/1181475>

Yushchenko V. Yak i chomu bula zruinovana «Shyrka» mizh BIUT i PR // <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/22/142975/>

Yushchenko pide v prezydenty zi Spivochoho polia [Elektronnyi resurs] // Ukrainska pravda. – 2004. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/06/30/3000844/>.

Yanukovich ne vidpoviv na zapytannia pro vyznannia nezalezhnosti Abkhazii i Pivdennoi Osetii // <https://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-ne-vidpoviv-na-zapytannya-pro-viznannya-nezalezhnosti-abkhaziyi-i-pivdennoyi-osetiyi.html>

Yanukovich ne zmih pozbutysia Tymoshenko [Elektronnyi resurs] // Ukrainska pravda. – 2009. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/5/3714265/>.

Yanukovich: Ukraina povynna vyznaty nezalezhnist Abkhazii i Pivdennoi Osetii // <https://www.pravda.com.ua/news/2008/08/26/3535078/>

Yanukovichu «sertse pidkazalo», shcho vybory Prezydenta maiut buty vsenarodnymy. Koalitsii ne bude? // <https://www.radiosvoboda.org/a/1748622.html>

Gorchinskaya K. A brief history of corruption in Ukraine: the Yanukovich era [Elektronnyi resurs] / Katya Gorchinskaya // Eurasianet. – 2020. – Rezhym dostupu do resursu: <https://eurasianet.org/a-brief-history-of-corruption-in->

ukraine-the-yanukovych-era.

Marone J. Taras Chornovil, son of late nationalist hero, changes sides again and offers inside look at how Party of Regions is run [Elektronnyi resurs] / John Marone // Kyiv Post. – 2010. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/taras-chornovil-son-of-late-nationalist-hero-chang-58203.html>.

Miller C. On The Eve Of His Trial, A Deeper Look Into How Paul Manafort Elected Ukraines President [Elektronnyi resurs] / C. Miller, M. Eckel // Radio Free Europe/Radio Liberty. – 2018. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.rferl.org/a/on-eve-of-trial-a-deeper-glimpse-into-how-paul-manafort-elected-ukraine-s-president/29394601.html>.

Paul Manafort's indictment in federal court in Alexandria [Elektronnyi resurs] // The Washington Post – Rezhym dostupu do resursu: <https://apps.washingtonpost.com/g/documents/local/paul-manafort-indictment-in-federal-court-in-alexandria/3114>